УДК 94(477)(092)

М.Ю.Кострицяя

ПРОФЕСОР Л.В.БАЖЕНОВ – ДОСЛІДНИК І КРАЄЗНАВЕЦЬ ВОЛИНІ–ЖИТОМИРЩИНИ

В статті висвітлюється внесок відомого історика і краєзнавця України Л.В.Баженова у наукове волинознавство.

Ключові слова: *наука, краєзнавство, волинознавство, Житомирщина.*

Серед генерації сучасних дослідників історії Великої Волині і, зокрема, Житомирщини, провідне місце належить відомому вченому, доктору історичних наук, професору, члену-кореспонденту Міжнародної слов'янської академії наук, академіку Української академії історичних наук, директору Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України при Кам'янець-Подільському державному університеті, заслуженому працівникові народної освіти України, засновнику власної історичної школи Леву Васильовичу Баженову.

У даній ювілейній статті ми зробили спробу простежити так званий "волинський" аспект діяльності вченого, проаналізувати його внесок у розбудову, становлення і утвердження історичної науки і наукового краєзнавства на Волині–Житомирщині, участь у роботі та діяльності Житомирського науково-краєзнавчого товариства дослідників Волині тощо

1966 року після закінчення Київського університету я отримав призначення на роботу в Хижницьку середню школу Старокостянтинівського району Хмельницької області. Справді, хіба я міг тоді передбачити, що доля розпорядиться таким чином, що Житомирщина, Східна Волинь, Поділля стануть мені однаково близькими і рідними, і що мої основні наукові інтереси протягом десятиріч будуть простягатися за віссю Житомир–Старокостянтинів–Хмельницький–Кам'янець-Подільський. І, врешті, Центр дослідження історії Поділля та Житомирське науково-краєзнавче товариство дослідників Волині будуть пліч-о-пліч справно і сумлінно вершити спільну справу розвою і утвердження волино-подільського краєзнавства. Та сталося саме так. Сотнями зв'язків поєднана ця спільна і творча праця волинян і подолян. А розпочалося все у 60-х роках, коли я, як зазначено вище, житомирянин, молодий вчитель географії Микола Кострицяя приїхав набувати життєвого і педагогічного досвіду на Хмельниччину, а випускник Кам'янець-Подільського пединституту Лев Баженов 1968 року прибув в село Грушки, що у Володарсько-Волинському районі на Житомирщині[1].

Незважаючи на те, що Лев Васильович довго не затримався на Поліссі (на нього ще зі студентської лави "поклало око" інститутське керівництво й через рік запросило до вузу), він залишив у Грушках по собі яскравий слід і добру згадку. 22-річний історик одразу зумів завоювати авторитет у сільських дітлахів. Він заснував в школі фотостудію, обладнав історичний кабінет, широко використовуючи місцеві краєзнавчі матеріали, зокрема зібрав матеріали про М.І.Кутузова, декабристів, знайшли місце в шкільній експозиції й відомості про мінеральні багатства краю. Особливо запам'яталися учням туристичні походи пам'ятними місцями Житомирщини. А невдовзі молодий історик провів і першу в районі науково-практичну краєзнавчу конференцію, про яку з'явилася інформація на шпальтах районної газети[2]. Пожовкла від часу замітка з районки й досі зберігається у сімейному архіві Л.В.Баженова як безцінна реліквія. Його поважали колеги, до нього тягнулися учні, а районне партійне і освітянське керівництво виношувало плани доручити молодому педагогу директорське крісло в одній із шкіл району.

Але доля розпорядилася по-своєму і з вересня 1969 року Лев Баженов повернувся до своєї альма-матері. Набувши певного практичного досвіду у сільській глибинці, він переступив поріг інституту як викладач, розпочавши з посади асистента на кафедрі всесвітньої історії, якою керував професор Л.А.Коваленко.

У 1970 році районний відділ освіти делегував мене на третю Подільську історико-краєзнавчу конференцію, що проходила у Кам'янці-Подільському. Згадую, що на цій конференції, поряд з доповідями відомих науковців, мені особливо запам'ятався виступ молодого викладача, темою якого були події польського повстання 1831 року на Поділлі. Як з'ясувалося, ним був 24-річний дослідник Лев Баженов[3]. Добре запам'яталася схвальна оцінка головуючого професора Л.А.Коваленка на його адресу, який зазначив, що цього молодого дослідника чекає велике майбутнє. І метр не помилився. Через чотири роки Лев Васильович видані йому аванси-сподівання сповна виправдав і успішно захистив у Київському державному (нині національному) університеті імені Тараса Шевченка кандидатську дисертацію на тему "Польське повстання 1831 року на Правобережній Україні" за спеціальністю "всесвітня історія"[4]. А ще через рік 29-річний кандидат наук був обраний деканом історичного факультету, ставши одним з наймолодших за віком в управлінській структурі вузу.

Про наукову діяльність Л.В.Баженова, подільський період життя вченого та його внесок у поділлєзнавство написано багато, тож детальніше зупинимося на його діяльності у царині волинознавства.

Цілеспрямоване вивчення теренів Великої Волині (у межах колишньої

Волинської губернії, центром якої, як відомо, був Житомир), розпочалося після створення у 1990 році Всеукраїнської спілки краєзнавців і її обласних осередків. Одним із перших в Україні 5 січня 1990 року було створено Житомирське науково-краєзнавче товариство дослідників Волині в Житомирі, як зазначається у Статуті – спадкоємець Товариства дослідників Волині, що діяло в губернському центрі у 1900–1920-х роках[5]. У листопаді 1991 року на конференції в Рівному було започатковано проведення регіональних волинознавчих конференцій "Велика Волинь: минуле і сучасне". Друга конференція відбулася наступного року у Луцьку, третя, яка набула статусу міжнародної, – 9-11 вересня 1993 року в Житомирі[6]. У роботі конференції погодилися взяти участь відомі вчені й краєзнавці з багатьох регіонів України, близького й далекого зарубіжжя. Солідний "десант" прибув з Волині (40 доповідей) та Хмельниччини (14 доповідей). Серед них на конференції була представлена доповідь доцента Кам'янець-Подільського педагогічного інституту Л.В.Баженова "Дослідження Волині в другій половині XIX – на початку XX ст."[7]. Цією дебютною статтею Лев Васильович започаткував багаторічну волиніану на сторінках наукових збірників Великої Волині й став постійним учасником практично всіх наступних конференцій, що відбувалися у волинському регіоні. Символічно, що цього ж 1993-го року побачила світ фундаментальна праця Л.В.Баженова "Поділля в працях дослідників і краєзнавців XIX–XX ст."[8], яка через три роки лягла в основу його докторської дисертації. У цій праці значне місце посіли постаті, наукові інтереси яких поширювалися як на Поділля, так і на Волинь. Широке коло науковців вперше змогло ознайомитися з історіографією дослідження регіону та бібліографією багатьох дослідників і краєзнавців, введеними вченим у науковий обіг після багатьох десятиріч замовчування їх радянською тоталітарною системою. Вчений упорядкував майже 700 біографічних довідок, при цьому більше третини з них були оприлюднені вперше.

Перейнявши досвід житомирян, естафету проведення регіональних науково-краєзнавчих конференцій, присвячених волинській тематиці, взяли на себе хмельничани. Відтак наступна IV науково-краєзнавча конференція "Велика Волинь: минуле і сучасне" відбулася 1994 року у стародавньому волинському місті Ізяславі[9]. Продовжуючи досліджувати історіографію Волині, на цій конференції Л.В.Баженов оприлюднив дві цікаві доповіді: "Основні історіографічні школи XIX – початку XX ст. історичного вивчення Волині" та "Церковні літописи та описи Волині кінця XIX – початку XX ст. – важливе джерело для вивчення історії й народознавства краю" (у співавторстві з С.Е.Баженовою)[10]. В останній з них було вперше введено до наукового обігу фонд "Волинського Церков-

ного-Археологічного товариства" Центрального Державного історичного архіву України в Києві, в якому знаходяться 427 церковно-парафіяльних літописів і описів (Ф.2205. – Оп.1. – Спр.1-433).

Лев Васильович у процесі підготовки докторської дисертації велику увагу приділяв висвітленню життєпису маловідомих дослідників і краєзнавців Великої Волині. Завдяки його дослідженням належне місце в історичній науці посіли С.Г.Барановський, Ян Марек Гіжицький, М.П.Дашкевич, П.Г.Клепатський, Тимотеуш Ліпінський, В.С.Переговський та ін.

Логічним продовженням і своєрідним підсумком дослідження історії краєзнавчого руху на регіональному рівні став вихід у 1995 році монографії Л.В.Баженова "Історичне краєзнавство Правобережної України в XIX – на початку XX ст.: Становлення. Історіографія. Бібліографія"[11]. Як зазначає О.М.Завальнюк, "у ній вчений ґрунтовно в контексті нових підходів при розгляді та історіографічного аналізу дослідив процес зародження і розвитку організаційних форм та наукових засад історичного краєзнавства на терені Київщини, Волині й Поділля"[12].

Після успішного захисту у 1996 році докторської дисертації "Становлення і розвиток історичного краєзнавства Правобережної України (кінець XVIII – перші десятиріччя XX ст.)" Л.В.Баженов по праву став незаперечним авторитетом у питаннях історіографії, історичного краєзнавства та регіональної історії України. Його ґрунтовні статті, присвячені історіографії Малина, Коростишева, Бердичева, Коростеня, Житомира є безцінним джерелом для нової генерації дослідників і краєзнавців, насамперед для студентів, вчителів та аспірантів, і роблять вагомий внесок у вивчення Житомирщини[13]. Неоцінений внесок зробив Л.В.Баженов для історіографічного осмислення діяльності Товариства дослідників Волині – провідної науково-громадської інституції Волині на початку XX ст. На ювілейній конференції, присвяченій 100-річчю заснування Товариства дослідників Волині, що відбулася у вересні 2000 року в Житомирі, Лев Васильович оприлюднив доповідь "Товариство дослідників Волині: етапи історіографічного вивчення"[14].

Не забуває Лев Васильович і свою "першу любов" – "польську" проблематику в історії Волині. Різноманітним питанням польсько-українських відносин присвячено його статті у збірниках "Велика Волинь", зокрема "Польська преса в Україні між 1905–1917 роками"[15], "Бердичівський осередок польської політичної конспірації першої половини 1820-х років і декабристи"[16] та ін.

Як історіограф, велику увагу Л.Баженов приділяє висвітленню діяльності сучасних дослідників і краєзнавців Волині. Він автор циклу статей, присвячених президентові Житомирського науково-краєзнавчого товарис-

тва дослідників Волині М.Ю.Костриці, в яких всебічно розкрив його багатогранну наукову та громадську діяльність на ниві українського краєзнавства[17]. За підсумками цих публікацій, до 60-річного ювілею вченого побачила світ книжка Л.В.Баженова "Справа його життя. М.Ю.Кострица" в серії "Вчені Житомирщини"[18].

Л.В.Баженов глибоко аналізує також сучасний стан краєзнавчого процесу на Житомирщині–Волині. Цій проблематиці присвячена його аналітична стаття "Житомир у наукових і краєзнавчих дослідженнях 90-х років XX – на початку XXI століть"[19], в резюме якої вчений з оптимізмом зазначає: "Таким чином, упродовж 1990–2004 рр. зусиллями учених і краєзнавців створена численна історико-краєзнавча література та різноманітні публікації про Житомир, що дає підставу мати впевненість в тому, що місцевими дослідниками буде виданий на виконання державної програми том "Зводу пам'яток історії та культури України. Житомирська область"[20].

Водночас Л.В.Баженов є членом редколегії збірника наукових праць Житомирського науково-краєзнавчого товариства "Велика Волинь" (Т.18-33), рецензентом та автором передумов багатьох видань на Житомирщині, зокрема монографій "Хміль та пиво в Україні з давнини до сьогодення"[21], "Товариство дослідників Волині: історія, діяльність, постаті"[22], "Історико-географічний словник Житомирщини. – Т.1"[23] та ряд ін.

Таким чином, можна стверджувати, що професор Баженов зробив великий внесок у становлення волинської історіографічної школи, волинської наукової біографістики та волинської полоніани. За великі заслуги перед волинським краєзнавством вченого обрано почесним членом Житомирського науково-краєзнавчого товариства дослідників Волині, він є найавторитетнішим членом його наукової ради.

Керований Левом Васильовичем Центр дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України у 2005 році відзначив свій перший ювілей – десятиріччя з часу заснування. Про наукові здобутки Центру знають далеко за межами Кам'янця-Подільського. Багато вчених і краєзнавців, у тому числі й житомирян, вважають за велику честь видрукуватися у його наукових збірниках, які мають високий рейтинг в Україні. Протягом багатьох років Житомирське науково-краєзнавче товариство плідно співпрацює з Центром. У 1995 році спільно було проведено Всеукраїнський симпозіум "Поділля і Волинь у контексті історії українського національного відродження", присвяченого 400-річчю від дня народження Богдана Хмельницького, у 2002 році – Всеукраїнську конференцію "Проблеми етнології, фольклористики, мистецтвознавства Поділля та Південно-Східної Волині: історія і сучасність". У 2005 році під егідою Центру дослідження історії Поділля побачив світ 1-й том "Студій" –

збірник наукових праць, який має стати щорічником[24]. Попереду звершення нових величних планів і задумів.

Незважаючи на високі регалії і посади, Лев Васильович залишається доброзичливим, надзвичайно товариським і мудрим наставником як для колег (особливо для молоді), так і для членів своєї родини, в якій кандидатами історичних наук стали дружина Стефанія Едуардівна та син Олександр. Вони є для нього опорою в житті і однодумцями у багатьох наукових справах. Професор Л.В.Баженов вступив у пору наукової зрілості і всі його друзі-житомиряни, а з ними і краєзнавча спільнота Великої Волині, зичать йому доброго здоров'я і здійснення всіх творчих задумів.

Примітки

1. *Завальнюк О.М.* Баженов Лев Васильович // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2003. – Т.1. – С.29-30.

2. Прапор. – Володарськ-Волинський, 1969. – 22 травня.

3. Матеріали третьої Подільської історико-краєзнавчої конференції / Ред. кол.: Л.А.Коваленко (відп. ред.), І.С.Винокур, С.К.Гуменюк та ін. – Львів: Каменяр, 1970.

4. *Завальнюк О.М., Філінюк А.Г.* Вершини професора Л.В.Баженова // Освіта, наука і культура на Поділлі: Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2005. – Т.5. – С.362.

5. *Кострiця М.Ю.* Товариство дослідників Волині: історія, діяльність, постаті. – Житомир: М.А.К., 2001. – 360 с.

6. Велика Волинь: минуле й сучасне. Тези міжнародної краєзнавчої конференції / Ред. кол.: М.Ю.Кострiця (гол.), В.С.Киричанський, Б.А.Кругляк та ін. – Житомир, 1993. – 278 с.

7. *Баженов Л.В.* Дослідження Волині в другій половині XIX – на початку XX ст. // Там же. – С.11-13.

8. *Баженов Л.В.* Поділля в працях дослідників і краєзнавців XIX–XX ст.: Історіографія. Біобібліографія. Матеріали. – Кам'янець-Подільський, 1993. – 480 с.

9. Велика Волинь: минуле й сучасне. Матеріали міжнародної наукової краєзнавчої конференції. – Хмельницький, Ізяслав, Шепетівка, 1994. – 672 с.

10. Там же. – С.17-20; 85-88.

11. *Баженов Л.В.* Історичне краєзнавство Правобережної України XIX – на початку XX століть: Становлення. Історіографія. Біобібліографія. – Хмельницький: Доля, 1995. – 256 с.

12. *Завальнюк О.М.* Назв. праця. – С.31.

13. *Баженов Л.В.* Малин у науково-краєзнавчих дослідженнях XIX–XX ст. // Малинщина у просторі і часі. Матеріали Всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції. – Малин, 1996. – С.15-17; *Баженов Л.В., Баженова С.Е.* Коростишівська земля в історико-краєзнавчих дослідженнях // Актуальні проблеми історії і літератури Во-

лині та Київщини. Збірник наукових праць. Ч.І. – Житомир: Волинь, 1999. – С.3-10; *Баженов Л.В.* Бердичівський край в історико-регіональних дослідженнях XIX–XX ст. // Бердичівська земля в контексті історії України. Науковий збірник "Велика Волинь". Т.19. – Житомир: М.А.К., 1999. – С.36-38.

14. *Баженов Л.В.* Товариство дослідників Волині: етапи історіографічного вивчення // Житомирщина на зламі тисячоліть. Збірник наукових праць "Велика Волинь". Т.21. – Житомир: М.А.К., 2000. – С.19-21.

15. *Баженов Л.В.* Польська преса в Україні між 1905–1917 роками // Національні меншини Правобережної України: історія і сучасність. Науковий збірник "Велика Волинь". Т.18. – Житомир: Волинь, 1998. – С.111-113.

16. *Баженов Л.В.* Бердичівський осередок польської політичної конспірації першої половини 1820-х років і декабристи // Бердичівщина: поступ у третє тисячоліття. Науковий збірник "Велика Волинь". Т.22. – Житомир, Бердичів: М.А.К., 2001. – С.130-134.

17. *Баженов Л.В.* Відомий учений, краєзнавець, освітянин України: Постать М.Ю.Кострици на тлі ювілею Товариства дослідників Волині // Житомирщина на зламі тисячоліть. Науковий збірник "Велика Волинь". Т.21. – Житомир: М.А.К., 2000. – С.36-38; Його ж. Генерал волинського краєзнавства // Берегиня – 2002. – №3. – С.79-84; Його ж. Учений, краєзнавець, педагог (до 60-річчя М.Ю.Кострици) // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2000. – №35. – С.9-12.

18. *Баженов Л.В.* Справа його життя. М.Ю.Кострица. – Житомир: Видавництво М.Косенко, 2002. – 40 с.; іл. (Серія: Вчені-житомиряни. – Вип.2).

19. *Баженов Л.В.* Житомир у наукових і краєзнавчих дослідженнях 90-х років XX – на початку XXI століть // Житомиру – 1120 (884–2004): Науковий збірник "Велика Волинь". Т.31. – Житомир: Косенко, 2004. – С.5-10.

20. Там же. – С.9.

21. *Баженов Л.В., Винокур І.С.* Слово до читача // Кострица М.Ю., Рейтман Й.Г. Хміль та пиво в Україні з давнини до сьогодення. – Житомир, 1997. – 240 с.

22. *Баженов Л.В.* З любов'ю до рідної землі (Слово про автора книги) // Кострица М.Ю. Товариство дослідників Волині: історія, діяльність, постаті. – Житомир: М.А.К., 2001. – 360 с.; іл.

23. *Кострица М.Ю., Кондратюк Р.Ю.* Історико-географічний словник Житомирщини. Т.1. – Житомир: Косенко, 2002. – 128 с.

24. Студії Кам'янець-Подільського Центру дослідження історії Поділля / Відп. ред. проф. Л.В.Баженов. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2005. – Т.1 – 488 с.

Резюме

В статье освещается вклад известного историка и краеведа Украины Льва Васильевича Баженова в научное волыноведение.

Ключевые слова: *наука, краеведение, волыноведение, Житомирщина.*

Одержано 24 жовтня 2005 р.